

Na rozhraní nahodilosti a dějin. Badiouovo pojetí události a historický materialismus

Autor: Michael Hauser

Abstract

At the interface of contingency and history. Badiou's concept of the event and historical materialism. – The article addresses the issue of the connecting lines between Alain Badiou's philosophy and historical materialism. In Badiou's theory, contingency as one of the profound categories is linked up to all pivotal concepts such as the event, truth-procedures, fidelity to the event, the subject. On the contrary, historical materialism discloses societal determinations and latent tendencies which cannot be explained as being contingent. The author strives to point out that these two approaches are linkable through the concept of the dynamic latency.

Keywords: Badiou, historical materialism, the event, the vanishing mediator, symptomal reading, latency

Klíčová slova: Badiou, historický materialismus, událost, mizející prostředník, symptomální čtení, latence

Propast mezi Badiouem a historickým materialismem

Nahodilost lze zkoumat na pozadí sporu mezi dvěma materialismy. Je to materialismus Badiouův, který má sklon upřednostnit nahodilosti, a historický materialismus, který naopak projevuje tendenci ke zvýraznění historických determinací. Jeví se to tak, že mezi těmito dvěma materialismy existuje jistá propast, která však nemusí být osudová. Vyjděme z Badiouovy definice demokratického materialismu jako společného jmenovatele dnešních postmoderních, ale zároveň kriticko-teoretických i analytických teorií. Badiouova definice zní: „Existují pouze těla a jazyky.“ (Badiou 2006: 4) Badiou proti tomuto materialismu staví materialistickou dialektiku, kterou formuluje slovy: „Existují těla a jazyky, až na to, že existují také pravdy.“ (Badiou 2006: 4) Historický materialismus však lze vymezit podobně, neboť tento materialismus uznává také existenci něčeho třetího, jímž jsou zásadní společenské změny či dokonce zlomy, které se označují slovem revoluce. Proto lze historický materialismus charakterizovat takto: „Existují těla a jazyky, až na to, že existují také revoluce.“

Navzdory této podobnosti tu však zůstávají některé zásadní rozdíly, které shrnul např. Panagiotis Sotiris ve svém článku *Za hranice pouhé věrnosti k události. Limity ontologie Alaina Badioua*. Objevily se tu dva druhy námitek. První typ námitek se týká toho, že Badiou má sklon podceňovat sociální vztahy v podobě dialektických rozporů a předpokládá, že prvky situace lze odpovídajícím způsobem prezentovat bez vzájemných vztahů mezi nimi. Badiouovu materialismu se nedostává pojmu sociálních vztahů jako forem komplexní hry antagonismů a determinací, které představují základní kámen Marxovy teorie hodnoty. Tento typ námitek vyjádřil Pierre Macherey, když tvrdil, že ve vlastním smyslu existují pouze

vztahy. Z tohoto hlediska nám Badiouova ontologie neposkytuje pojmy, které by byly soudržné s hlavními pojmy marxismu, jako je kapitál, hodnota, třída, ideologie, neboť všechny tyto pojmy jsou vztahové.

Druhý typ námitek poukazuje na to, že Badiou nevěnuje dostatečnou pozornost předem daným ekonomickým, společenským a politickým silám, které vytvářejí prostor emancipačního zápasu stejně jako možnost události a subjektu. Z tohoto úhlu pohledu se Badiou jeví jako slabý historický materialista, který opomíjí síly, jež určují rozložení šachových figurek na šachovnici každé historické situace. Podle kritiků, kteří stojí na pozici historického materialismu, Badiou nebere v potaz historické procesy a tendence, které kladou omezení, vytvářejí rozpor a zároveň možnosti uvnitř dané situace.

Toto opomenutí způsobuje, že událost a subjekt mají nahodilý a dokonce aleatorický charakter. Jejich historická a sociální konstituce není v poslední instanci ničím jiným než výsledkem mallarméovského „vrhu kostek“, jak to formuluje Badiou ve své knize *Bytí a událost*. Radikální nahodilost události nakonec může vést až k přehnanému zdůraznění transformativního účinku subjektivního rozhodnutí, jak na to upozorňují někteří Badiouovi kritici. (Sotiris 2011: 49)

Tyto dva typy námitek lze chápat jako kritiku Badiouova pojetí materialismu, v němž pojmy události a subjektu neprovází konkrétní historická analýza sociálních sil, mocenských vztahů a rozporů, které „naddeterminují“ danou situaci. Chybí zde vzájemné propojení jednotlivých světů a obecnějších determinantů, které v těchto světech působí, jako je míra vykořisťování nebo globální kapitalismus. Badiou ve své knize *Logika světů* pojímá svět jako mikro-svět, jakým je např. konfigurace prvků na pouliční demonstraci. (Badiou 2006: 315) Badiou nevytvořil koncepci globálního světa, který by obsahoval jednotlivé světy, neboť s ohledem na teorii množin tvrdí, že nemůže existovat koherentní pojem celku: koncepce množiny všech množin je vnitřně rozporná. (Badiou 2006: 153) Badiouovské světy se jeví vždy v plurálu a marxistický pojem společenského celku, vypracovaný např. Lukácsem, je zde za hranicemi toho, co lze teorií množin vyjádřit.

Mezi badiouovskými světy jisté vztahy existují, ty však nejsou propojené s obecnějším pojmem, jenž by vymezoval jejich intenzitu a hierarchii. Vztahy mezi jednotlivými světy se zdají být výsledkem nahodilých konfigurací prvků náležejících do jednotlivých světů. Vztahy mezi nimi lze jen obtížně reprodukovat prostřednictvím obecnější myšlenkové matrice, jako je pojem společenské třídy. Nahodilost těchto vztahů mezi světy způsobuje, že vývoj společenských forem je nakonec rovněž nahodilý. Jediným prvkem, který umožňuje zahlédnout jistou kontinuitu v historické nahodilosti, jsou stopy události přítomné v odlišných historických situacích.

Událostní stopy jsou pak spjaty s typologií změn rozvrženou dle intenzity přítomnosti události v daném světě. Událost, jež je zdrojem událostních stop, však nadále vykazuje rysy pouhé nahodilosti. Z hlediska historického materialismu se to jeví tak, že v Badiouově myšlení jsou minulost, přítomnost a budoucnost nahodilými konfiguracemi prvků, v kterých nelze rozpoznat tendence k historické změně a nové formě společnosti.

Badiouův materialistický chórismos

Tyto námitky ze strany historického materialismu ukazují na to, že v Badiouově ontologii existují zlomy a mezery, jež svědčí o přítomnosti Althusserova dědictví. V Badiouově *Logice světu* nalezneme zlom či mezeru mezi na jedné straně fenomenologií jednotlivého světa, která připomíná Althusserovo pojetí ideologie jako světa bezprostředního prožívání, a na druhé straně matematikou mnohostního bytí, která poukazuje na Althusserovo chápání vědy jako říše poznání zbaveného ideologické zkušenostní praxe. Badiouův koncept mezery mezi fenomenologií jednotlivého světa a matematikou jako vědou do jisté míry odpovídá althusserovskému zlomu mezi ideologií a vědou.

Étienne Balibar v článku *Althusserův objekt* (Balibar 1994: 157–188) poukázal na to, že pojem zlomu u Althussera není možné myslet bez platónského pozadí. Althusserovu filosofii je podle Balibara třeba chápat jako terén, na němž se v nezrušitelném napětí potýká platónismus a spinozismus.¹ Badiouovo dílo pak můžeme pojímat jako rozhodnutí pro platónismus s tím, že některé momenty spinozismu zůstávají, ale jsou přeformulovány na základě myšlenkové matrice platónismu, které Badiou vtiskuje podobu teorie množin. Je to např. skutečnost, že podle Badioua je individuum započítáno jako prvek situace, a jeho základní vymezení je výsledkem matematických operací prezentace a reprezentace, jež jsou spjaty s danou strukturou a metastrukturou uvnitř situace. (Badiou 2005: 81nn)

Matematika je prostředkem jak materializovat platónismus. Matematické operace založené na teorii množin nepřetržitě vytvářejí mezeru mezi ontologickou rovinou mnohostního bytí a fenomenologickou rovinou žité zkušenosti. Tuto mezeru pak lze pojímat jako materialistickou podobu platónského *chórismos*, který u Platóna představuje mezeru mezi materiálním světem a světem idejí. Badiouův materialistický chórismos vytvářený matematikou předpokládá, že číslo a množina patří do kategorie kvantity, zatímco žitá zkušenost odpovídá kategorii kvality. Materialistický chórismos se tak zakládá na mezeře mezi těmito dvěma kategoriemi.

Na Badiouův chórismos se můžeme dívat dvěma způsoby. Jednak v něm lze spatřovat překážku, která odděluje Badioua a historický materialismus. V tom případě by se Badiouova teorie dala propojit s historickým materialismem jen za té podmínky, že teorii množin z koncepce události a subjektu vypustíme a nahradíme ji nějakým typem vztahové ontologie, jako je ontologie Hegelova. Badiouův chórismos však zároveň umožňuje vytvořit aspoň minimální distanci vůči historické situaci, v níž socio-ekonomické procesy přestaly podněcovat vznik subjektu změny. Historický materialismus pak dospívá k závěru, že emancipační změna společenského celku je momentálně nemožná. Badiouova matematika jako zdroj distance vůči dané situaci je věda, na jejímž základě můžeme udržovat perspektivu jiného světa, třebaže socio-ekonomické tendence uvízly ve slepé uličce a my jsme v období historického intermezza.² Bylo by proto unáhlené zbavit se matematiky kvůli smíření Badioua a historického materialismu. Je naopak zapotřebí objevit spojnice mezi Badiouovou matematikou a historickým materialismem.

¹ Platónismem se v této souvislosti myslí existence zlomu mezi empirickým světem běžné zkušenosti a světem moderní vědy, která od této zkušenosti abstrahuje, kdežto spinozismem se rozumí pojem strukturální kauzality neboli naddeterminace.

² V tomto období nastává krize, kterou např. Gramsci popsal takto: „Krise spočívá právě v tom, že staré umírá a nové se nemůže zrodit; v tomto mezidobí se objevuje velké množství morbidních symptomů.“

Jevící se prostředník

Fredric Jameson vytvořil pojem mizejícího prostředníka. Je to prvek, který je nutný k uskutečnění přechodu od jedné teorie či fenoménu k protikladné teorii či fenoménu. Po dokončení přechodu tento prvek mizí a obě teorie působí tak, že mezi nimi žádný prostředník nebyl. (Jameson 1973: 52–89) Na tomto pozadí se dá uvažovat o tom, že když se jejich mizející prostředník stane opět zjevným, zviditelní se tím jejich vzájemný vztah. Tato operace však neobnovuje jejich prostředníka v původní podobě, nýbrž vytváří jevícího se prostředníka. Podoba prostředníka se změnila vlivem teorie, která je výsledkem daného přechodu.

Jevící se prostředník není jiné slovo pro mizejícího původního prostředníka, jehož poznáváme retroaktivně, nýbrž je to původní prostředník dodatečně přetvořený působením výsledné teorie. Jevící se prostředník představuje anamnézis, v níž se rozpomínáme na vztah mezi dvěma oddělenými teoriemi. Tato anamnézis obsahuje distorzi, jež vzniká zpětným působením toho, co daný prostředník umožnil vytvořit. Běží o distorzi původního prostředníka, jež spočívá v jeho reinterpetaci ve světle výsledné teorie.

Mezi Badiouem a Marxem lze takto objevit několik jevících se prostředníků. Je to např. Althusserovo symptomální čtení, jež představuje operaci vyskytující se anonymně u Marxe v jeho kritice tzv. buržoazních ekonomů (Ricardo, Smith).³ Althusserovo symptomální čtení můžeme pojímat nejprve jako mizejícího prostředníka mezi Marxem a Badiouem, který operaci symptomálního čtení začlenil do své koncepce generické procedury jako pátrání po takových prvcích situace, jež jsou spjaty se jménem události. (Badiou 2005: 335nn) Althusserova koncepce symptomálního čtení však ve výsledné podobě *Bytí a události* přestala být viditelná. Pokud operaci symptomálního čtení učiníme jevícím se prostředníkem mezi Marxem a Badiouem, dospějeme k nové koncepci symptomálního čtení, jež je zpětně definovaná Badiouovou teorií generické procedury.

Dynamická latence a událost

Jevícím se prostředníkem, jenž podle mého názoru představuje ústřední bod v otázce vztahu mezi Badiouem a Marxem, je pojem dynamické latence, který úzce souvisí se symptomálním čtením. Pojem dynamické latence vyjadřuje transformativní tendenci, která je imanentní danému společenskému řádu, jež však z hlediska tohoto řádu není zjevná. Je tedy zapotřebí dokázat, že dynamickou latenci lze spojit s Badiouovým pojetím události, jež sám Badiou považuje za úhelný kámen celé své teoretické stavby. (Badiou 2005: 181) Jestliže v této stěžejní Badiouově koncepci máme nalézt místo pro dynamickou latenci, je třeba nejprve provést anatomii události.

Ve *Dvacáté meditaci* v knize *Bytí a událost* Badiou pojímá událost jako interval mezi anonymitou neprezentované mnohosti a připojením jejího jména. V souvislosti s událostí můžeme rozpoznat několik fází, z níž ta první vzniká ještě před začátkem tohoto intervalu. První fáze spočívá v tom, že vzniká událostní místo tvořené „abnormální mnohostí“. Vyznačuje se tím, že žádný z jejích prvků není prezentován v dané situaci a prezentovaná je pouze tato mnohost samotná. V druhé fázi, která odpovídá začátku onoho intervalu, se objeví

³ Více o symptomálním čtení viz Hauser (2012: 227nn); Kužel (2014: 173nn).

mnohost, která odpovídá vzorci (mathématu) události. Ten vyjadřuje skutečnost, že tu existuje taková mnohost, jež je prvkem událostního místa. Zároveň platí, že tato mnohost je prvkem sebe sama. Vzniká tu otázka, jak je možné, že určitá mnohost se začne vztahovat k sobě samé.

Badiou vymezuje událost prostřednictvím teorie množin jako „mathéma“, které popisuje danou strukturu prvků, jež vytváří událost. Tato matematika události však nezachycuje *přechod* mezi první a druhou fází, neboť procesualita jako kontinuální pohyb mezi dvěma body se do jisté míry vymyká matematickému vyjádření. Tento přechod lze zachytit na základě ne-matematické pojmové struktury. Na toto místo můžeme do teorie události zavést Lacanovo a Žižkovo pojetí činu a přechodu k činu (*passage à l'acte*) jako strukturu, jež se zakládá sama na sobě, a je proto sebevtažná.

Pojem činu v Lacanově a Žižkově pojetí tak umožňuje vyplnit prázdné místo mezi jednotlivými fázemi v událostním procesu. V druhé fázi vzniká událost jako mnohost, která je sebevtažná a která se vymyká dané situaci (není v ní započítána), ale tato událost existuje anonymně: chybí jí jméno. Následuje proto třetí fáze, v níž se událost pojmenovává a v níž přichází událost ve vlastním slova smyslu, která umožňuje generickou proceduru spjatou s pravdou a subjektem. Akt pojmenování není pouze kontingentní a aleatorický, protože tu musí být anonymní událost, která bude pojmenována. Anonymní událost představuje možnost, již lze uskutečnit aktem pojmenování.

Základní rysy události se tak dají vyjádřit Aristotelovými kategoriemi „možnost“ (potence, dynamis) a „uskutečnění“ (akt, energie), jichž Badiou neuzívá. V událostních fázích můžeme rozpoznat celkem dvě potence a dva akty. První potencií je potence událostního místa stát se anonymní událostí, a to prostřednictvím prvního aktu, jenž může být aktem politickým, vědeckým, uměleckým nebo aktem lásky. Druhou potencií je potence anonymní události být pojmenována aktem pojmenování, jenž je proto druhý případem aktu. Událostní místo a anonymní událost pak můžeme spojit s pojmem dynamická latence. Termín „dynamický“ vyjadřuje aristotelický pojem „možnost“ ve výše uvedeném smyslu. Rozhodující je zde pojem latence, který vytváří možnou spojnici mezi Badiouem a historickým materialismem.

Badiou se pojmu latence příležitostně sám dovolává. Děje se tak např. v knize *Znovuzrození dějin*, (Badiou 2012) kde se pouliční bouře a jiná vzednutí odporu posledního desetiletí (španělské hnutí *Indignados*, *Arabské jaro*) dávají do souvislosti s charakterem současného kapitalismu, který podle Badiouových slov potvrzuje Marxovo rozpoznání, že kapitalismus obsahuje tendenci k plnému rozvinutí svých iracionálních a monstrózních možností. Badiou pak poukazuje na latentní událostní místa a latentní subjektivitu, která se v nedávných projevech odporu objevila.

Symptomální mnohost jako post-badiouovský pojem

Badiouova teorie podle mého soudu umožňuje zavést nový pojem, který nazývám symptomální mnohost. Je to taková mnohost, která obsahuje prvky prezentovatelné jako latentní tendence ve vztahu k *budoucí* události. Symptomální mnohost je s ohledem na Badiouovu koncepci událostní mnohosti ve zvláštním režimu prezentace. Prvky symptomální mnohosti lze v určitém přiblížení dešifrovat již v předudálostní situaci. Dešifrování symptomů nemusíme pojímat pouze jako retroaktivní operaci uskutečněnou až po příchodu nové

události, jak to chápe Badiou: „Stopy události před událostí, předudálostní ukazatele lze rozpoznat retroaktivně.“ (Badiou 2012: 62) Vedle matematiky tu existuje další věda, která se zabývá prvky symptomální mnohosti, a touto vědou je historický materialismus, jenž se mimo jiné soustřeďuje na transformativní tendence v dané situaci.

Symptomální mnohost představuje badiouovský výraz pro dynamickou latenci. Událostní místo můžeme chápat jako podmnožinu symptomální mnohosti. Všechny prvky událostního místa jsou zároveň prvky symptomální mnohosti a zároveň jen některé prvky symptomální mnohosti náležejí k množině prvků událostního místa. Pojem symptomální mnohosti tak mění interpretaci samotné události, vezmeme-li v potaz, že událost je kompozicí sebevztahných prvků událostního místa a zároveň prvků symptomální mnohosti, jež vyjadřují dynamickou latenci. Jinými slovy, událostní místo vždy obsahuje prvky nabitě dynamickou latencí a zároveň platí, že některé prvky nabitě dynamickou latencí nenáležejí k událostnímu místu a nestávají se součástí události.

Pojem symptomální mnohosti je slučitelný s celkem Badiouova díla, je však na hranici Badiouova způsobu myšlení a možná i za jeho hranicí. Symptomální mnohost lze proto nazvat postbadiouovská koncepce. Tato mnohost ve skutečnosti mění charakter Badiouovy události tím, že obsahuje prvky nabitě dynamickou latencí, které náležejí do sféry společenských vztahů formovaných rozpory, třídní kompozicí a obecně kapitálem jako základním společenským regulátorem. Z toho plyne, že událost není pouze nahodile vzniklým útvar, v němž lze spatřovat účinek retroaktivního pojmenování mnohosti,⁴ neboť její místo je naddeterminováno společenským celkem ve sféře objektivnosti.

Událost tak nabývá dvě vrstvy. První vrstva je materialistická ve smyslu historického materialismu, neboť událost obsahuje prvky nabitě dynamickou latencí; druhá vrstva je „idealistická“ nebo „nadmaterialistická“ ve smyslu sebevztahného aktu, který se zakládá sám na sobě a nelze jej vysvětlit jako pouhý účinek historických podmínek. Tento akt mění „nemožnost“ v to, co se jeví jako možné. V tomto případě „nemožnost“ není objektivně daná nemožnost, nýbrž je to výsledek ideologického nerozpoznání symptomů možného. „Nemožnost“, která se tímto idealistickým aktem mění v možnost, není totéž co nemožnost ve smyslu nepřítomnosti latentních tendencí ve společenském celku.

Toto materialistická interpretace události umožňuje, aby ústřední Badiouovy pojmy, jako je pravdivostní procedura, věrnost k události a subjekt, získaly inspiraci a oporu v symptomálním čtení předudálostního světa.

⁴ K tomu výkladu události tihne např. Frank Ruda, když tvrdí, že „událost není nic objektivního, nýbrž může být, čím bude, teprve prostřednictvím subjektivní intervence“. (Ruda 2015: 69) K této interpretaci události dospívá proto, že přespříliš zdůrazňuje „nemožnost“ událostního místa.

SEZNAM LITERATURY

BADIOU, Alain. *Being and Event*. London, New York: Continuum, 2005.
ISBN 978-0-8264-5831-5.

BADIOU, Alain. *Logics of Worlds*. London, New York: Continuum, 2006.
ISBN 978-08264-9470-2.

BADIOU, Alain. *Rebirth of History*. London, New York: Verso, 2012.
ISBN 978-1-84467-879-2.

BALIBAR, Etienne. Althusser's Object. *Social Texts*, 1994, no. 39, pp. 157–188.
ISSN 0164-2472.

HAUSER, Michael. *Cesty z postmodernismu*. Praha: Filosofia, 2012.
ISBN 978-80-7007-382-7.

JAMESON, Frederic. The Vanishing Mediator: Narrative Structure in Max Weber. *New German Critique*, 1973, no. 1, pp. 52–89. ISSN 0094-033X.

KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera*. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-417-6.

RUDA, Frank. *For Badiou. Idealism without Idealism*. Evanston: Northwestern University Press, 2015. ISBN 978-0-8101-3097-5.

SOTIRIS, Panagiotis. Beyond Simple Fidelity to the Event: The Limits of Alain Badiou's Ontology. *Historical Materialism*, 2011, vol. 19, no. 2, pp. 35–59. ISSN 1465-4466.

(*Doc. Michael Hauser, Ph.D.*, docent na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)